

A CSENDES DON BEFEJEZÉSE

A század, a szovjet irodalom egyik legnagyobb epikusa alkotásából készült monumentális film-eposz befejező része; világos, hogy a filmről éppoly kevésbé lehet a regény figyelmen kívül hagyásával beszélni, mint ahogy mondjuk Doré Cervantes illusztrációi sem választhatók el az ihlető regénytől. A nagy mű illusztrációjának szándéka *Szergej Geraszimov*, a rendező munkájában az első kockától az utolsóig jól érzékelhető; s remek voltát mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy hány alak, helyzet, táj, jelenet felbukkanásánál kiáltanánk fel legszívesebben hangosan a sötét nézőtérten: ezt én is épp így képzeltem!

A regénybeli alakok hiteles, hűséges, igazán kongeniális színreviteléről már korábban, az első rész kapcsán volt alkalmam szólni, különösen ami a két főszereplőt, a Grigorij Meljehovot alakító *Glebovot* és az Akszinya szerepét játszó *Bisztrickáját* illeti; de mellettük még szomatlan remekbe sikerült alak mozog a vásznon. Natalját, Grigorij törvényes feleségét, gyermekeinek szerencsétlen anyját *Kirijenko* játsza. Szinte az átlényegülés csodája, amit ez a fiatal színésznő a három részen keresztül művel: a szüzi szemérméből a házasság szerelmében hirtelen kibontakozó fiatal falusi lányból hogyan lesz a szenvedés, a meg nem értett szerelem öncsonkító szobra, majd megértő, beletörődő s a maga módján boldog asszony, aki azonban nem tud férje hűtlenségén napirendre térni, s aki — midőn férje újra visszatál az »igazihoz«, Akszinyához — fellázad; nem akar neki többé gyereket szülni, inkább meghal.

De sorolhatnánk tovább is: Darja, az itt kibontakozó, s tragikus végre jutó kikapós menyecske alakját *Hityajeva* úgy szólaltatja meg, hogy hetykeségén, a gyilkolásig fokozódó lealjasodásán keresztül éreztetni tudja: a boldogság vágya, keresése, hiánya fölötti kétségbeesése hajtja ezt a nőt a züllésbe, kétségbeesésbe. Vagy Grigorij anyja, a széthulló

családot teljes erejével összetartó mater familias, aki *Filippova* alakításában egyenesen (Az Anya alakjává emelkedik-nemesedik; s *Karjakin* alakítása Miska Kosevoj, a falu fiatal kommunistája szerepében, aki bátran nem idealizálja hősét, hanem annak emberi gyöngéit is élesen elének állítja: hevesvérűségét, bosszúálló gyanakvását, amivel egy döntő pillanatban Grigorijt eltaszítja a szovjet hatalom oldaláról.

Talán bizonyos mértékig a műfaj különbözőségéből is következik, de mindenesetre a rendező és forgatókönyvíró Geraszimovot dicséri, hogy a film milyen elevenen és plasztikusan fejezi ki a mű egyik nagy tanulságát: hogyan bomlott fel a kozák falu évszázados, hagyományos rendje a világháború és a forradalom csapásai alatt, hogyan érett meg a lakosság lelke arra, hogy valamilyen új rendre áhítozzék, új társadalmi berendezkedés befogadására legyen képes. Ennek a nagy, általános tanulságnak a végletes illusztrációja és szenvedélyes kifejezése a Meljehovok sorsa, története; az ő családi életük szinte egyénekre hangszerelt kísérőzenéje a kor nagy eseményeinek, s ugyanakkor a film kort-ábrázoló epizódjai (mint pl. a félig rabló, félig szabadcsapat találkozására az általuk »felszabadított« kozákfalu lakosságával) megmagyarázzák, megvilágítják a családon belüli változásokat is.

A film alaptónusa tragikus. Hogy is ne lenne az: hiszen halál halált ér tragikus módon: Grigorij apja, anyja, felesége, sógorasszonya, szerelme halnak meg e film során. De mindez — s a Meljehov-család széthullása, átalakulása ezek következtében — megint csak illusztrációja a mélyebb tragikumnak: Grigorij egyéni tragédiájának, aki emberileg és történelmileg egyaránt magára marad, mert nem tud véglegesen és határozottan választani, mert ingadozik a jó és a rossz között, mert ha Akszinya iránti szerelmével ő volt is a falu kozák rendje elleni egyik első lázadó, de nem tud hátat for-

Archangolskaja (Dunyjasa) és Glebov (Grigorij)

dítani véglegesen ennek a rendnek, s ha egyéni élete kis méreteiben ki is lépett belőle, a társadalom nagy méreteiben véreskezű védőjévé szegődött. Egyesek tragikus életére tesz zárópontot a halál s ezzel fokozza, illusztrálja Grigorij egyedülmaradását; de a film igazi tragédiája éppen ez a magáramaradás, a közösségből való kiszakadás, az izoláltság.

A film befejező képsora ennek a jelentőségét emeli ki: a végtelennek tetsző befagyott Donon ijesztő magányosságban ballag egy kis emberi alak. Grigorij Meljehov az. Egy léknél megszabadul életére nehezedő terhétől: a vízbe dobja fegyvereit. S máris könnyebb, egy fokkal vidámabb léptekkel halad a falu felé, ahol a szülői ház kerítésénél találkozik fiával, akit felszabadult boldogsággal ölel magához: csak te maradtál nekem... — mondja. Ez az önmagában is rendkívül jelentőségteljes és poétikus képsor világítja meg az egész film kompozícióját és felfogását: az utat, mely az elhagyott szülői háztól visszavezet az anyyra megváltozott, kiürült, de mégis az egyetlen támpontot nyújtó szülői házhoz. S ennek a fényénél minden elmaradt részlet hiányolása fölöslegessé válik: Geraszimov valóban mesterien csoportosította úgy a regény anyagát forgató-

könyvében, hogy ezt a fővonlat tegeye mindvégig érthetővé és árnyaltan kifejezetté.

Előadómódszerében Geraszimov inkább él a naturalisztikus realizmus módszereivel, mintsem akár az impresszionista képkompozícióval, vagy az asszociatív-expresszionista montázssal. Ugyanakkor a halk, főleg lírai szimbolizálás nem idegen tőle: az előbb elemzett kép is ezt bizonyítja, de mennyire ezt bizonyítja Akszinya és Grigorij újra való találkozás az itatónál, vagy a néma éjszakai Don kódébe vészó szomorú figura, mikor Grigorij elhagyja az utolsó »közösséget«: a szabadcsapat-*rablóbandát*. S a rendezőnek remek segítsége a felvevőgépet kezelő *Rapaport*, aki remek színekkompozícióival, a legnehezebb mozgásokat is élesen beállító képeivel a hangulat érzékítéséhez legalább annyira hozzájárul, mint amennyire a történetek rögzítését sikerül megoldania.

E harmadik, befejező rész is bizonyítja: a *Csendes Don* a szovjet filmgyártásnak nemcsak nagy vállalkozása, hanem hatalmas alkotása is, mely az elmondott történeten túl arról is hitelesen tudósít: milyen mélységekből kellett a forradalomnak kiemelnie Oroszország népeit.

NAGY PÉTER